

Emlékezés Mehmet Fuat Köprülüre (1890-1966), a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjára

Remembering Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966), Honorary Member of the Hungarian Academy of Sciences

Mehmet Fuat (Fuad) Köprülü, jeles török politikus, államférfi, történész, egyetemi tanár, az oszmán kori történelem, a török jog, folklór és nyelv nemzetközi hírnévnek örvendő szakértője, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja 1890. december 4-én (más adat szerint december 5-én) született Isztambulban. Van olyan nézet is, mely szerint két évvel korábban, 1888-ban született volna. Isztambulban hunyt el 1966. június 28-án. Neve 1934-ig Köprülü zade Mehmed Fuad volt.

Mehmet Fuat Köprülü a Magyar Tudományos Akadémia 1939. május 12-én tartott közgyűlésén választotta tiszteleti tagjának.

Mehmet Fuat Köprülü a befolyásos, nagy történelmi múlttal rendelkező Köprülü családhoz tartozott. Köprülü Mehmed pasa, a híres nagyvezír (modern kifejezéssel élve: miniszterelnök) leánytestvérének leszármazottja volt. A jó hírű Mercan Főiskolára járt, majd jogot tanult. Jogi tanulmányait azonban - ennek oka nem ismeretes - 1909-ben megszakította. Be nem fejezett jogi tanulmányai ellenére a török jog és különösen a török jogtörténet elismert kutatójának és ismerőjének számított. Ebben fontos szerepet játszott az, hogy magas szinten ismerte az arab és a perzsa (párszi) nyelvet.

Mehmet Fuat Köprülü 1912-ben a Türk Ocagi alapítóinak egyike volt. Miután több felsőfokú iskolának, tanintézménynek is tanára volt, 1913-ban Ziya Gökalp támogatásával kinevezték a Darülfünun (1933-tól Isztambuli Állami Egyetem) török irodalom tanszékére. 1939-ig ezen az egyetemen oktatott.

A Török Köztársaság kikiáltását (1923. október 29.) követő évben, 1924-ben néhány hónapig az oktatási minisztérium államtitkára volt. Mehmet Fuat Köprülü ugyanebben az évben megalapította a Darülfünun turkológia szakát.

Mehmet Fuat Köprülü családjával együtt 1939 végén Ankarába költözött, ahol az Ankarai Egyetem politikatudományi tanszékén valamint művészeti tanszékén tanított.

A földosztásról szóló rendeletet megelőző vita során a „négyekként” ismert Adnan Menderest, Celal Bayart, Mehmet Fuat Köprülü és Rifat Koraltant kizárták a Köztársasági Néppártból. 1946 januárjában ők négyen alapították meg a Demokrata Pártot.

Az 1950-es törökországi parlamenti választás után, Adnan Menderes miniszterelnöksége alatt 1955-ig külügyminiszter, 1955-től belügyminiszter, 1956-ban pedig rövid ideig miniszterelnök-helyettes volt. Vezető szerepet játszott abban, hogy Törökország 1952-ben a NATO tagja lett.

Az 1960. május 27-i katonai puccs, hatalomátvétel után a Demokrata Párt több tagjával együtt bebörtönözték. Börtönbüntetését igen szigorú feltételek mellett a Yassiada szigeten töltötte. Néhány hónap elteltével azonban, még ugyanebben az évben az ankarai felsőfokú bíróság felmentette, pontosabban a vádemelést alaptalannak minősítette és Mehmet Fuat Köprülü ilyen módon visszanyerte személyi szabadságát.

1961-ben alapított egy rövid életű pártot Yeni Demokrat Parti („Új Demokrata Párt”) néven, röviddel ezután azonban végleg visszavonult a politikától, többé nem vállalt politikai szerepet

Mehmet Fuat Köprülü 1966. június 28-án hunyt el Ankarában. Végző nyugalomra az ankarai Cemberlitas temetőben lévő családi síboltban talált.

Mehmet Fuat Köprülü történészként az alábbi jelentős munkák szerzője: „Oszmán Birodalom eredete”, „Az anatóliai szeldzsukok: történelmük és kultúrájuk a helyi muszlim források alapján” és „Az iszlám Anatóliában a török invázió után: Prolegomena” /a munkák címeit magyar nyelven adtuk meg/. Hozzá kell tennünk, hogy a felsorolás korántsem tekinthető teljesnek. Műveiben az oszmán törzs felemelkedését és terjeszkedési irányának kialakulását ábrázolja, támaszkodva a történelmi forrásokra. Sajnálatos módon művei nem jelentek meg, még kivonatos formában sem, magyar nyelven.

Ömer Lütfi Barkan felkérésére Mehmet Fuat Köprülü dolgozta ki Isztambuli Állami Egyetem Jogi Karán bevezetésre kerülő jogtörténeti főkéllégium programját. A tanterv bevezető része (törökül: Baslangic) a jogtörténet általános tárgyát és oktatásának célját, a török jogtörténet tárgyát és oktatásának célját továbbá a török jogtörténet korszakbeosztását tartalmazza.

A tanterv különös része a történeti fejlődés (Tárihi Tekamül) egyes szakaszait – török jog az iszlám elfogadása előtti korszakban (ókor), iszlám török jog (Müslüman Türk hukuku) (középkor), iszlám jog (fikh), török jog a Nagy Szeldzsuk Birodalom előtt időben (Büyük Selçuklu İmparatorluğundan evvel Türk hukuku), török jog a Nagy Szeldzsuk Birodalomban (Büyük Selçuklu İmparatorluğu devrinde Türk hukuku), török jog a mongol uralom korában (Mogollar devrinde Türk hukuku), török jog az Oszmán Birodalom korában a Tanzimatig (Osmanlı İmparatorluğu devrinde Türk hukuku (Tanzimat’a kadar) és végül a Tanzimat-korszak vége (Tanzimat devrinin nihayeti) – elemzi.

Mehmet Fuat Köprülü igen jelentős tanulmánya a több kiadásban is megjelent „Orta zaman Türk hukukî müesseseleri: İslam amme hukukunda ayri bir Türk amme hukuku yok mudur?” (magyarul: A középkori török jogintézmények: Létezik-e önálló török közjog, mely más, mint az iszlám közjog?) - Istanbul, Devlet Basimev, 1938. 40-72. old. A tanulmány Köprülünek az 1932-ben tartott első Történeti Kongresszuson tartott előadásának gondolatait tartalmazza. A szerző ebben a széles körben ismert munkájában a török közjog (ius publicum) sajátosságait elemzi. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy Köprülü a „Középkor” fogalmát tematikus értelemben használja. Ebből következően az tartalmilag eltér az európai „Középkor” fogalmáról.

Mehmet Fuat Köprülü a kezdeményezője a jeles turkológus, Zeki Velidi Togan mellett, a Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası (magyarul: Török Jog- és Közgazdaságtörténeti Folyóirat) első száma publikálásának. Társszerzője továbbá a Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar (Áttekintés a bizánci intézményeknek az oszmán intézményekre gyakorolt hatásáról) című munkának. A tekintélyes Revue Internationale des Etudes Balcaniques-ben a megjelenést követően sokat idézett tanulmánya jelent meg a proto-bolgár jogról „Notes sur le Droit Proto-Bulgare” címmel.

A Németh Gyula (1890-1976), nemzetközi hírű filológus és turkológus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes, majd igazgatósági tagja (1941 és 1946 között) által alapított és 1922-1943 között szerkesztett Kőrösi Csoma Archívumban (1, 4. 1938) jelent meg „Eski

Türk Unvanlarına Ait Notlar” (Zur Kenntnis der alttürkischen Titulatur) címmel ma is, a XXI. század második évtizedében is hiánypótlónak számító tanulmánya.

Fontos utalnunk arra, hogy Németh Gyula, a budapesti tudományegyetemen előbb (1918-tól) a keleti nyelvek, majd a török filológia és a magyar őstörténet, 1950-től a török filológia rendes tanára, a Körösi Csoma Társaság alapítója (1920-ban), aki 1947 és 1949 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem rektori tisztét is betöltötte, volt az első, német nyelven, Németországban kiadott török nyelvtan szerzője - Türkische Grammatik, Berlin-Leizig, 1917.

Köprülü jól ismerte a jeles cseh jogtörténész, Karel Kadlec (1865-1928) „Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples slaves” című művét. Erre a könyvre, magyar szerzők műveit is idézve gyakran hivatkozott. Lefordította török nyelvre Gustave Le Bon (1841-1931) „La psychologie politique et la défense sociale” című munkáját, ami a szociálpszichológia és a szociológia iránti érdeklődésére utal.

Mehmet Fuat Köprülü érdeme a Türk Hukuk Tarihi Dergisi (magyarul: Török Jogtörténeti Acta) sajnos csak egy számot megért kiadása. Fontos megjegyezni, hogy a jogi szaklap publikálására Refik Şevket Bey-nek, a Török Jogász szövetség elnökének támogatásával került sor.

Mehmet Fuat Köprülü a Heidelbergi Egyetem 1927-ben, a párizsi Sorbonne Egyetem pedig 1939-ben avatta tiszteletbeli, honoris causa doktorává. 1955-ben magas olasz állami kitüntetésben részesült. Ritka elismerésként megkapta az Olasz Köztársasági Érdemrend nagykeresztjét (Cavaliere di Gran Croce al Merito della Repubblica Italiana).

Mehmet Fuat Köprülü jól ismerte Fehér Géza (1890-1955) archeológus, aki 1918-ban az isztambuli (konstantinápolyi) Magyar Tudományos Intézet tagja, majd a II. világháborút követően az isztambuli egyetemen két szemeszteren át a magyar őstörténet előadója volt, tudományos munkásságát, melynek középpontjában a magyar és a bolgártörök kapcsolatok kutatása állt. A teljesség igénye nélkül utalunk Fehér Géza „Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V-XI. Jahrhunderten (Budapest, 1921.) és „A bolgártörökök szerepe és műveltsége” (Budapest, 1940. bolgár nyelven: Szófia, 1941.) munkáira. Köprülü több tanulmányában is hivatkozik Fehér Géza műveire. Mehmet Fuat Köprülü ugyancsak ismerte a világhírű Alföldi András (1895-1981) archeológus és ókortörténész műveit is. Ezekre is többször hivatkozik munkáiban.

Említést érdemel, hogy Mehmet Fuat Köprülü emlékére alapították a Mehmet Fuat Köprülü Ösztöndíjprogramot abból a célból, hogy török diákok a Cambridge-i Egyetemen folytathassák PhD-tanulmányaikat.

Mehmet Fuat Köprülü eredményekben gazdag, hosszú életpályája, munkássága elválaszthatatlan a török közélettől. Köprülü a XX. század derekán a törökországi jogászok, elsősorban a jogtörténet művelői körében is nagy tekintélynek örvendő személyiségnek, igaz, elsősorban az irodalom, a történelem és a nyelvtudomány avatott művelőjének tekintették. Munkái széles körben ismertek napjainkban is, megőrizve tudományos értéküket a török és nemzetközi tudományos világban egyaránt.

Mehmet Fuat (Fuad) Köprülü főbb munkái

Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı. 1916.
Türk Edebiyatı Tarihi. 1920.
Türkiye Tarihi. 1923.
Bugünkü Edebiyat. 1924.
Azeri Edebiyatına Ait Tetkikler. 1926.
Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türk-i Basit. 1928.
Türk Saz Şairleri Antolojisi. 1930–1940. üç cilt.; Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Arastirmalar. 1934.
Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatı'nın Tekamülüne Bir Bakis. 1934.
Orta zaman Türk hukuki müesseseleri: İslam amme hukukunda ayrı bir Türk amme hukuku yok mudur? 1938. (második kiadás)
Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu. 1959.
Edebiyat Arastirmalari Külliyyati. 1966.
Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (1919–1966). Angolul: Early Mystics in Turkish Literature - Nasrettin Hoca (1918–1981).
İslam ve Türk Hukuk Tarihi ıve Vakıf Müessesesi. 1983.

Felhasznált irodalom

Németh Gyula: Akadémiánk és a keleti filológia. (Felolvasta a M. Tud. Akadémia I. Osztályának 1927. január 3-án tartott ülésén). Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1928. 18 old.; Güngörmüş Naciye: Magyar tudósok szerepe a török nyelvújítási mozgalomban. Jászkúnság 38 (1992) 3. szám; Flesch István. Az első szabad választások és a demokrácia vajúdása. In: A Török Köztársaság története. Budapest, 2007. 58–65. old. és Mehmet Fuat Köprülü: Early Mystics in Turkish Literature Psychology Press, 2006. (előszó).

Hamza Gábor
egyetemi tanár, az MTA rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)
Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu